

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: Lajos Antal

Cím: Mikor világítottak először gázzal Pesten

Forrás: chagyarság

Bn
(Hely)

1924. G. 15.
(Idő)

(Köt. v. füz.) (Oldal)

Osztályozás

Tárgy 665.7

Hely

Idő "1924"

Személy

Helyszám

Mikor világítottak először gázzal Pesten?

Vajon milyen eredményre jutnánk, ha egy kis értékkatasztert próbálnánk a magyar tudományos munkásságot összeállítani? Ugy hisszük, hogy talán feltűnő Európaszerte ismert és elismert régi tudósaink és feltalálóiink: *Segner János András*, *Hell Miksa*, *Kempelen Farkas*, *Bólyai János* neveivel ékes sorát még ma sem lenne késő olyanokkal, mint *Jedlik Anyos-é*, vagy *Irinyi János-é*, kiegészíttetni. Persze, mindenekelőtt magunknak kellene, szakítva eddigi közömbösségünkkel, a magyar tudósok emlékének felkutatásáról és megörökítéséről gondoskodni. Csak azután várhatnók el a külföldtől, hogy az emberiség jótévőinek Pantheon-jába több magyart sorozzon be, mint eddig tette. Hogy megismerve mindazt, amit a tudomány magyar embernek köszönhet, épp oly készséggel ismerje el a magyar Géniusz teremtményét, mint például a számra talán ma is Csonkamaagyarországnak is alatta maradó Németalföld jeles fiainak esetében teszi.

A *nostra culpa* beismerése után tehát fogjunk mielőbb hozzá a munkához, mert ma holnap már azt se tudjuk majd, hogy tulajdonképpen hol kezdjük el. Nem járnánk töretlen uton. Tudományos életünk nesztora: *Szily Kálmán* jó példával elől járva már egy emberöltő előtt felhívta előszóval a *Magyar Tudományos Akadémia* 1888. évi közülésén és papírra vetve a *Természettudományi Közöny* ugyanez évi májusi számának hasábjain (*Magyar természettudósok száz évvel ezelőtt*) kutatóink figyelmét arra, hogy ne csak költőink és prózairóink szellemét igyekezzenek ápolni, hanem terjeszkedjenek ki a tudományos irodalomra, a feltalálói tevékenységre is. Fáradhatatlan gyűjtőnk, náhai derék *Tóth Béla*, de főleg félve elhunyt nagyérdemű tudósunk: *Hankó Vilmos*, nem egy jelesünk emléket emelte ki a feledés geológiai rétegekből. Ez utóbbiak egyik idevágó cikkéhez: *Egy lap Budapest kultúrtörténetéből* (Megjelent az általa szerkesztett *Universum* III. kötetében) szeretnők

alábbi sorainkat is kapcsolni. A soproni származású *Preysz Mórincnak*, a pesti főreáliskola neves kémia tanárának — munkássága érdemessé tenné arra, hogy az ő nevét is legjobbjaink sorában említsük — fővárosunk gázvilágítása körül szerzett érdemeiről szól benne egybek közt. Az intézetében rendszeresített népszerű előadások során mutatta be egy ízben, 1855-ben, a közönségünk nagyrésze előtt bizony még hirtől is alig ismert világítógáz előállításának módját. *Midőn az előadás végén az általa fejlesztett gázzal helyiségeit fényesen kivilágította* — olvassuk *Hankó Vilmos* cikkében —, *a bágyadt világításhoz szokott gyűlekezeten a meglepetésnek, az elragadtatásnak a moraja zugott végig.*

Hát még mekkora lehetett ez a moraj, egy híjján negyven esztendővel előbb — 1816-ban —, mikor egy hasonló látványosságra gyűlt össze Pest kandí népe. Mert már ekkor is a gázvilágításról volt szó. *Tehel Lajos* bölcész és orvosdoktor a *Magyar Nemzeti Múzeum*-ban a *természettudományok és természetiek első óra* mutatta be. Az egykoru lapok hallgatása is hozzájárulhatott, hogy ennek az eseménynek az emléke hamarosan elenyészett. Eddigi tudomásunk szerint még *Mátray Gábor*, a *Széchenyi Országos Könyvtár* egykori óra, intézetének talán első krónikása, emlékezik meg róla legbővebben. (*A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai különös tekintettel a közelebb lefolyt huszonöt évre. Pesten, 1868. 23—24 l.*) A múzeumépület Országutrá szolgáló homlokzatának ismételt kivilágításáról számol be és felemlíti, hogy június 20-án maga *József nádor* is megtekintette hitvesével együtt.

Az Országút alatt a Múzeum-kört értendő, de már a Múzeum alatt nem a mai gyönyörű palota, hanem az annak telkén akkoriban állt, kezdetleges, de ugyancsak múzeumi célokra szolgáló házikók valamelyike. Nem hallgathatjuk azonban el azt az aggályunkat, hogy *Mátray Gábor* időmeghatározásában — ne felejtjük el, hogy hosszú idő: több, mint ötven esztendő választotta el a leírt

eseményektől — aligha valami lapsus nem csúszott bele. Nemesak az egykoru lapok fentebb már érintett hallgatása készlet erre a feltevésünkre, — ez végre is negatívum lenne, — hanem az a körülmény is, hogy *József nádor* és felesége — itt már igenis hivatkozhatunk az egykoru lapokra, így a *Vereinigte Opfer-Pester Zeitung* két, azévi számára — a kérdéses időben nem tartózkodott Budán. Annyit azonban mindenképpen feltehetünk, hogy *Tehel* kísérletét 1816 folyamán végezte, mivel ugyanez év november 19-én már meg is halt.

Tehel életére és munkásságára ehelyütt sajnos nem térhetünk ki. Am talán nem lesz érdektelen annak megemlítése, hogy nem ő az első hazánkfia, aki a gázvilágítást tanulmányozta. Az általa rendezett ásványgyűjtemény alapítójának: *Széchenyi Ferencné Festetics Julia* grófnő legkisebbik fia — idővel a legnagyobb magyar lett belőle — megelőzte, amennyiben naplóbejegyzéseinek tanúsága szerint már 1815 novemberében arra gondolt, hogy Czenken ilyen világítást rendez be. Elhatározásában bizonyára angliai útjának behatása alatt állt. Mert ugyancsak naplójából tudjuk, hogy személyesen ismerte azt a vesztfáliai német kémikust, a bückeburgi származású *Fr. Chr. Accum*-ot, akinek jelentékeny része volt abban, hogy London városa gázvilágítást kapjon. (1813.) Mint a *London Chartered Gas Light and Coke Company*

egyik mérnöke, ő is segített rácsafolni a közhiedelemre, amely nem tudja elképzelni, — hogy *Walter Scott* több humorra, mint megértésre valló szavával éljünk, — hogy ugyanaz a közhiedelem, amely sűrű füstjével London napjait elsötétíti, egy kis fuffanggal arra is fogható, hogy éjszakáit megvilágítsa. Talán *Accum* járt *Széchenyi* kezére egy gázgépmodell nem kevésbé fáradságos megszerzésében is, amelyet aztán jóval kisebb fáradsággal, de temérdek aggállal csempész át *Széchenyi* a kontinensre. Ennek a modellnek további sorsa, sajnos, ismeretlen. *Tehel* experimentumait, egyelőre legalább, nem tudjuk vele összefüggésbe hozni. Annyi azonban már most is megállapítható, hogy ezekkel a pesti kísérletekkel még az akkoriban hasonlíthatatlanul fejlettebb, gazdagabb Bécs is megelőztük. Ott ugyanis csak a következő év (1817) folyamán kezdett *Prechtl* tanár, az általa szervezett *Polytechnisches Institut* (a mai műegyetem) első igazgatója *Arzberger* nevű kollégájával hallgatói gyönyörűségére kísérletezni vele.

Ha semmi egyebet nem köszönhetünk neki, csak a pompás gázvilágítás bemutatását, akkor is megérdemelne tehát a derék *Tehel*, hogy meggyujtsuk emlékére a kegyelet pislogó olajmécsét.

Hajós Ant